

İslam Hukukunda Senet Tanzîmi ve Senetlerin Şekil Şartları*

Şenol Saylan**

Öz

İslam hukukunda çok erken dönemlerden itibaren muamelelerin belgelendirilmesi ve yazıyla kayıt altına alınmasına başlanmış, Hicri II. yüzyıldan itibaren düzenlenecek belgelerin hangi esaslar çerçevesinde düzenleneceği ile ilgili kurallar tespit edilmiştir. Bu kurallar müstakil bir ilim (*ilm-i şürût/tevsîk*) tarafından ele alınmış, bu konuda zengin bir literatür oluşmuştur. Şer'î açıdan geçerli ve yargı önünde ispat gücüne sahip olacak şekilde belgelerin nasıl yazılacağı ile ilgili kurallar fıkıh ve edebiyat (*inşa*) ilimleri dikkate alınarak tespit edilmeye başlanmıştır. Bu makalede, şurut eserlerinde ele alınan belge türlerinden olan ve kısaca "hukûkî muameleleri kayıt altına almak üzere düzenlenen belgeler" olarak tanımlanabilecek senetlerin İslam Hukukuna göre nasıl tanzim edileceği ve içermeleri gerekli temel hususlara temas edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Senet, Belge Tanzimi, İlm-i şürût, Sakk, Vesika*

Abstract

Note Arrangement in Islamic Law and Formal Requirement of Notes

From the early periods of Islamic Law, the legal proceedings and documentation were began to be certificated. Starting from the second century of Hijra, the documentation and certification rules began to be identified. These rules had been examined by a specific part of Islamic Law science (*ilm al-shurût*) and formed a vast literature in this area. It was started to determine the rules about how to form valid and strongly proving documents considering the science of Islamic Law and Literature. In this article, the document which has been discussed in books of shurût and can be defined as "the certificate which were formed to record the legal proceedings" will be examined in point of its content that should contain.

Keywords: *Note, Document Arrangement, İlm al-Shurût, Sakk, Vasika*

Atıf: Saylan Şenol, İslam Hukukunda Senet Tanzîmi ve Senetlerin Şekil Şartları", *KTÜİFD*, c. 3, sy. 1, Bahar 2016, ss. 63 - 90.

* Makale yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Bilim Dalı, senolsaylan@mynet.com

Giriş

Senet, günümüz hukukunda kısaca “*hukuki bir muameleyi tespit ve tevsik eden, söz konusu hukuki muamele için gelecekte delil teşkil etmek üzere yazılıp/ yazdırılıp imzalanan yazılı belge*” olarak tanımlanır.¹ Senetler, insanların sözlerinin değişkenliğinden, hafızalarının zayıflığından hakların zarar görmesini engellemek üzere ortaya konmuş hukuki dayanaklardır. Senetler, hukuki muameleleri tevsik ederek ihtilafları önler, hakların ispatını kolaylaştırır ve hak sahiplerinin haklarını emniyet altına alır. Hukuki muamelenin taraflarına sağladığı güvenlik, niza ve tartışmaları azaltır, kesin ve basit olarak ispatlanabilir hakların inkârını önler. Hukuki işlemlere kazandırdığı alenilik bu işlemlerin zamanla unutulmalarını, yanlış anlaşılmasını, üçüncü şahıslar nazarında mübhem ve şüpheli kalmasını önler. Şeklin temin ettiği ispat kolaylığı, muhakeme usulünü basitleştirir, mahkemelerin işlerini azaltır.²

İslam hukukunda çok erken dönemlerden itibaren muamelelerin belgelendirilmesi ve yazıyla kayıt altına alınmasına başlanmış, tanzim edilecek belgelerin hangi esaslar çerçevesinde düzenleneceği ile ilgili kurallar tespit edilmiştir. Muamelelerin belgelenmesi konusunda uyulması gerekli esasları tespit etmeye dönük bu düzenlemeler, özel olarak belge düzenleme esaslarını konu edinen müstakil bir ilim (*ilm-i şürût*) tarafından ele alınmış ve bu konuda pek çok müstakil eser telif edilmiş, zengin bir literatür oluşmuştur.³ Osmanlı döneminde ise belge düzenleme esaslarını ihtiva eden ilim *ilm-i sakk/sukûk* olarak isimlendirilmiş aynı şekilde müstakil bir literatür oluşmuştur.⁴ Kanunlaştırma hareketleri ile beraber senet tanzimi ile ilgili “1879 Tarihli Bilâ-Beyyine Mazmûnuyla Amel ve Hükm Câiz Olabilecek Sûrette Senedât-ı Şer’iyyenin Tanzîmine Dâir

1 Çeşitli senet tanımları için bkz.; Necmeddin M. Berkin, “İspat Hukukunda Senet Delili ve Yazılı Şekil” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (İstanbul, 1946), c. XII, sayı 4, s.1177-1181; Seyithan Deliduman, “Medeni Usul Hukukunda Senet ve Senetlerle Yazılı Şekil Arasındaki İlişki” *Atatürk Üniversitesi Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Erzurum, 2000), c. IV, sayı 1-2, s. 413-43.

2 Berkin, “İspat Hukukunda Senet Delili”, s. 1184; Deliduman, “Medeni Usul Hukukunda Senet”, s. 419.

3 Şürüt ilmi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Şenol Saylan, “İslam Hukukunda Belge Tanzimi: İlm-i Şürût (Belgeleme İlmî)”, *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (İstanbul, 21-22 Aralık 2012), s.373-384.

4 İlm-i sukûk ve literatürü için bkz.; Süleyman Kaya, “Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, c.3, sayı:5, 379-416.

Talîmât-ı Seniyye” talimatnamesi hazırlanmıştır.⁵

“İki veya daha fazla şahıs arasında gerçekleşen çeşitli işlem ve tasarrufların, anlaşmazlıkları engelleyecek açıklıkta, tarafların haklarını ortaya koyacak ve koruyacak tarzda, naslara, fakihlerin görüşlerine ve yerleşik örfî kurallara uygun olarak, şer’î açıdan geçerli ve yargı önünde ispat gücüne sahip olacak şekilde nasıl yazılacağını konu edinen ilim dalı” olarak tanımlanabilecek ilm-i şürût/belgeleme ilmini ifade etmek üzere, özellikle Mâlikî coğrafyasında ve modern dönemde, daha çok *ilm-i tevsîk* kavramı kullanılmıştır. *İlmu’l-mehâdir ve’s-sicillât*, *ilmu’l-vesâik*, *ilmu’l-hükm ve’s-şürût*, *ilmu’l-ukûd*, *el-kitâbetü bi’l-adl*, *ilm-i sakk*, *ilmu’s-şart*, *ilmu ez-kârî’l-hukûk* lafızları belgeleme ilmini ifade etmek üzere kullanılan diğer kavramlardır.⁶ Şürût ilminde uzman olan kimseleri ifâde etmek üzere daha çok *şürûtî*, *ehlu’s-şürût* ve *müvessik* terimleri; belgeyi düzenleyen kişiyi ifâde etmek üzere ise *şerrât*, *kâtibu’s-şürût*, *sâhibu’l-vesâik*, *vesâikî*, *vessâk*, *kâtibu’s-sakk*, *sakkâk*, *udûl*, *kâtibu’l-adl*, *eş-şuhûdü’l-udûl*, *âkid*, *mukâvelât muharriri* terimleri kullanılmıştır.⁷

Şürût eserlerinde belgeler genel olarak “Adi belgeler”, “adlî belgeler” ve “idarî belgeler” olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılır. Adlî belgeler ile, mahkemede hazırlanan veya kendisinde kadı'nın imzâsı veya mührü yer alan “mahdar”, “sicil”, “vasî, kayyım ve müşrif atama yazıları”, “tezkiye belgesi” ve “kadı yazışmaları” gibi belgeler kastedilmektedir. İdarî belgeler ise, halife, sultan veya onların yetkilendirdiği kimseler tarafından, kâdı, kâtib, muhtesib vb. bir göreve yapılan tayini, bir muafiyeti veya iktâ tevcihini bildiren, menşûr/kararname olarak da isimlendirilen belgelerdir.⁸

5 Düstûr, I, Tertîb, c. IV, s. 79-84.

6 Fahrettin Atar, “Şürût ve Sicillât” *DİA*, XXXIX, s. 270.

7 Celaledin b. Muhammed el-Hanefî, el-İmâdî, *Ğurerü’s-Şürût ve Dürerü’s-Sümût*, (yazma), Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 1040, vr.6b, 219b; Zafir Kâsımî, *Nizâmu’l-Hükm fi’s-Serî’ati ve’t-Târîhi’l-İslâmî*, (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1987), s. 433; Ebû’l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Abdülvahid Venşerîsî, *el-Menhecûl’l-Fâik ve’l-Menhelü’r-Râik ve’l-Ma’ne’l-Lâik bi-Âdâbi’l-Müvessik ve Ahkâmi’l-Vesâik*; dirase ve tahkik Abdurrahman b. Hamud b. Abdurrahman el-Atram. (Dubai: Dârü’l-Buhus li’d-Dirasati’l-İslâmiyye ve İhyai’t-Tûras, 2005), s.16; Atar, “Şürût ve Sicillât” s. 271; Abdülâatif Ahmed Şeyh, *et-Tevsîk ledâ Fukahâi’l-Mezhebi’l-Mâlikî bi-İfrîkiyye ve’l-Endelüs mine’l-Fethi’l-İslâmî ile’l-Karnî’r-Râbi’ Aşer el-Hicrî*, (Ebû Zabî: el-Mecmaü’s-Sekafi, 2004), s. 29.

8 Abdülkerim Özyayın, “Menşûr”, *DİA*, XXIX, s.148.

Makale konusunu teşkil eden ve günümüzde daha çok adî belge/senet olarak isimlendirilen şürût belgeleri kısaca *hukûkî muameleleri kayıt altına almak üzere düzenlenen belgeler* olarak tanımlanabilir. Klasik dönem şürût literatüründe bu belgeleri ifade etmek üzere *şart, vesîka, kitâb, hüccet, zikr, sakk, kabâle* kavramları kullanılmıştır. İnsanlar arasında gerçekleştirilen çeşitli muamelelerde tarafların haklarının zâyi olması amacıyla, yazı konusunda tecrübeli bir kişi tarafından usûlüne uygun olarak yazılan bu belgeler, tarafların anlaşığı konuların unutulması durumunda hatırlatma aracı, inkârı durumunda ise delil olarak kullanılır. Hukuki muamele konusu olabilecek tüm hususlarda bu belgeler düzenlenebilir.

Şürût belgelerini/senetleri diğer belge çeşitlerinden ayıran temel özellik onlarda herhangi bir resmi makam veya kişinin, özellikle de kâdının imzâ, mühür ve tasdikinin yer almamasıdır. Bazı durumlarda kâdı, senedi düzenleyen veya onaylayan olarak bu senetlerde yer alsa da bu durum senetlerin geçerlilik şartlarından biri değildir. Kâdı imzâsı ve mührü yer almayan senetler de mahkemede birer ispat vasıtasıdır. Senetlerin geçerliliğini sağlayan temel unsur belgede şahitlerin yer almasıdır.⁹

Senetlerde aşağıda her birini ayrıntılarıyla ele alacağımız şu hususlar yer alır: Besmele, başlangıç/giriş ifâdeleri; tarafların kimlik tespiti; akit konusunun tanımlanması; bedelli akitlelerde bedelin cinsi, türü ve miktarının zikredilmesi; muamelenin ve sonuçlarının gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirtilmesi; varsa diğer ilâve şartların belirtilmesi; kimlik tespitleriyle beraber şahitlerin ve şahitliklerin sıhhatinin belirtilmesi; belgenin düzenlenme tarihinin zikredilmesi; belgenin sonuna kâtibin ve şahitlerin adlarının ve imzâsının yazılması.

A. BELGENİN BAŞLANGICI

1. Besmele

İslam medeniyetinde bir teamül olan tüm işlere besmele ile başlama uygulamasına yazılı belgelerin yazımında da dikkat edilmiş ve Hz. Peygamber döneminden itibaren uygulanagelmiş, tüm belgelere besmele ile başlanmıştır.

Mes'ûdî, İslâm öncesi dönemde Ümeyye b. Ebî Salt'ın yazıların ba-

9 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr. 7b.

sına “باسمك اللهم” ifâdesini yazan ilk işi olduğunu belirtir. İbrâhim b. Muhammed eş-Şeybânî de besmele âyeti inmeden önce bu ifâdenin kullanıldığını, Hud Sûresi 41. âyetin¹⁰ inişiyle “باسم الله” İsrâ Sûresi 110. âyetin¹¹ inişiyle “باسم الله الرحمن الرحيم” son olarak da Neml Sûresi 30. âyetin¹² inişiyle beraber “باسم الله الرحمن الرحيم” ibâresinin kullanılmaya başlandığını belirtir.¹³ Hz. Peygamber tüm yazılarına besmele ile başlamış, besmele ve Allah’a hamd ile başlamayan her işin bereketsiz olduğunu¹⁴ belirtmiştir. Müslümanlar da âyete uyma ve Sünnet’e teberrük maksadıyla belgelerin başlangıcına besmele ifâdesini yazmışlardır.

Besmelenin belgenin başında yalnız mı yazılacağı yoksa başka ifâdelerin de eklenip eklenmeyeceği konusunda farklı görüşler vardır. İbn Ferhûn ve Tarâblusî şürût belgelerinde ilk satırda sadece “besmele”nin zikredileceğini belirtir.¹⁵ Nüveyrî ise belgeye “besmele” ve “salât” ifâdesiyle başlanabileceği görüşündedir.¹⁶ Kalkaşandî, Allâh’a ta’zim maksadıyla besmeleden sonra satıra devam edilmeyeceğini, alt satırdan yazmaya devam edileceğini, ancak bu yazım şeklinin belgenin cinsine göre farklılık gösterebileceğini, bazı yazılarda bismelenin yanına hamd ve salât ifâdelerinin yazılabileceğini belirtir.¹⁷

10 Hud 41, “بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا”.

11 İsrâ 110, “قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ”.

12 Neml 30, “إِنَّهُ مِنْ سَلِيمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”.

13 Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşâ fî Sinâ'ati'l-İnşa*; serh ve tahkik Muhammed Hüseyin Şemseddin, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), II, s. 459, VI, s. 211; Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye: Hazreti Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, trc. Ahmet Özel, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1991), I, s. 292.

14 İbn Mace, Nikâh, 19 «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ أَقْطَعُ».

15 Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akziye ve Menâhici'l-Ahkâm*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1883), I, s. 236, Birlikte: Ebü'l-Kâsım b. Selmun Kinânî, *el-İkdü'l-Munazzam*. Bulak 1301 baskısından ofsettir.; Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Halil Tarablusî, *Muinü'l-Hükkâm fî mâ Yettereddu Beyne'l-Hasmeyn mine'l-Ahkâm* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî, 1973), s.77, Birlikte: İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velid Lisanüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Sekafi Halebî, *Lisanü'l-Hükkâm fî Ma'rifeti'l-Ahkâm*.

16 Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*; tahkik Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye-tü'l-Amme li'l-Kitâb, 1975), IX, s. 3.

17 Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşâ*, VI, s. 224.

2. Giriş İfâdesi:

Yazılı belgelerin tanziminde uzmanlaşma süreciyle beraber belgelerde kullanılan kendine özgü bir dil oluşturulmaya çalışılmış, belgelerin yazımında standart ifadeler ve yazım formülleri geliştirilmiştir. Bu formüllerin ilki belgenin başına yazılan giriş formülüdür.

Başta Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed olmak üzere şürût uzmanlarının çoğunluğu, besmeleden sonra belgeye giriş formülü olarak « هذا ما... » ifadesinin kullanılması gerektiği kanaatindedir.¹⁸ Zira, Kur'ân-ı Kerim'e¹⁹ ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olan ifade budur. Hz. Peygamberden aktarılan şürût belgesi örneği olan köle satın alma belgesine²⁰ « هذا ما اشترى محمد رسول الله من عداء بن خالد » (*Bu, Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v.)'in Addâ b. Halid'den satın aldığıdır*) şeklinde başlanmıştır. Aynı şekilde Hudeybiye Anlaşması'nda da belgeye « هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ » şeklinde başlanmıştır.²¹

Yusuf b. Halit, Hilal b. Yahya ve Basralı bazı şürût uzmanları ise bu şekildeki bir yazımı, « ما » ifadesinin hem isbata hem de nefye ihtimali olması; « هَذَا (bu) » sözcüğünün üzerine yazı yazılan kâğıdı işaret ettiği ve bunun satılan şeyin bu kağıt olduğu izlenimini doğuracağı şeklindeki bazı kaygılardan dolayı « هذا كتاب ما اشترى » (*bu, satın alınan falan şeyin yazılı olduğu belgedir*) şeklinde yazılması gerektiğini belirtirler.²²

Bazı müteahirun âlimlerin « ما » lafzının aynı zamanda olumsuzluk ve inkâra da delalet etmesi nedeniyle cümleye « اشترى فلان » ifadesiyle başladığını belirten İbn Râşid, bunun döneminin teamülü olduğunu ancak sahih olanın « هذا ما اشترى » ifadesi ile başlamak olduğunu belirtir.²³ Yahya b. Mezîn de, başlangıç ifadesinde « هَذَا » sözcüğünün bulunmasının bulunmamasından daha güzel olduğunu belirtir.²⁴

Şahitliğin yazımında « هذا ما شهد عليه اليهود » (*bu, şahitlerin şahadet ettiği*

18 Ebu Cafer et-Tahâvî, *Kitâbü's-Şürûti's-Sağîr*, thk. Ruhi Özcan, Mektebetü İbn Abbas, (Bağdat, 1964), s.7; el-İmâdî, *Ğureru's-Şürûti*, vr.9a; Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 91.

19 Kaf Suresi, 50/32 " هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ "

20 Tirmizî, Buyû', 8.

21 Buhârî, Sulh, 6, " هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ , ... " .

22 et-Tahâvî, *Kitâbü's-Şürûti's-Sağîr*, s.7; el-İmâdî, *Ğureru's-Şürûti*, vr.9a.

23 Şeyh, *et-Tevsîk*, s. 168.

24 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I/94.

şeydir)” şeklinde yazılacağı “هذا كتاب ما شهد عليه الشهود (bu, şahitlerin şahadet ettiğî yazıdır)” yazılmayacağı hususunda Yusuf b. Halit ve Hilal b. Yahya da dâhil olmak üzere²⁵ icma olduğunu belirten el-İmâdî, sözkonusu olumsuzluk ihtimalinin ise “اشترى (satın aldı)” ifadesinin tekrar edilmesiyle ortadan kalkacağını söyler. El-İmâdî, örfen de kelimenin nefiy olarak anlaşılma ihtimalinin uzak olduğunu, zira belgenin gerçekleşmemiş bir şey için değil gerçekleşen bir satışa vesika olması için yazıldığını ifade eder.²⁶

B. TARAFLARIN KİMLİK TESPİTİ

Belgede besmele, hamdele ve giriş ifâdesinden sonra söz konusu işlemin taraflarının kimliklerinin tespitine değinilir. Kimlik tespitinde temel amaç tarafları diğer kişilerden ayırt edecek oranda kimliklerinin belirgin kılınmasıdır. Tarafların kimliklerinin tespiti konusunda karşılaşılan ilk soru öncelikle hangi tarafın kimlik tespitinin yapılacağı konusudur. Bu konuda birkaç görüş mevcuttur.

1. İlk Olarak Hangi Tarafın Kimlik Tespitinin Yapılacağı

Kattânî, İbnü'l-Attâr ve Feştâlî gibi bazı âlimler muamelede hangi tarafı temsil ettiğine bakılmaksızın ilk olarak fazîlet açısından üstün olanın kimlik tespitinin yapılması gerektiğini belirtirler.²⁷

Diğer grupta yer alan Serâhsî, İmâdî, İbnü'l-Fehhâr gibi âlimler ise tarafların muameledeki konumunu dikkate almışlardır²⁸. Örneğin satım akdinde önce müşterinin sonra satıcının; nikâh akdinde önce kocanın sonra kadının; hibede önce hibeyi yapanın sonra kendisine hibede bulunan tarafın kimlikleri tespit edilir. Nitekim “Şüphesiz Allâh müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır”²⁹ âyetinde ilk olarak müşteri zikredilmiştir.

İbnü'l-Fehhâr, Hz. Peygamber’in köle satış belgesini delil gösterecek fazîletli olanın kimlik tespitinin önce yapılacağı görüşüne itiraz eder.³⁰ Zira Hz. Peygamber’in insanların en fazîletlisi olduğu tartışma konusu ol-

25 et-Tahâvî, *Kitâbü's-Şürûti's-Sağîr*, s.7.

26 el-İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.9a.

27 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I/94; Kettani, *et-Terâtib*, I/435; Şeyh, *et-Tevsîk*, s. 169.

28 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.11b.

29 Tevbe, 11, إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ.

30 Şeyh, *et-Tevsîk ledâ Fukahâi'l-Mezhebi'l-Mâlikî*, s. 169.

madığı halde bu belgede ilk olarak müşteri olan Addâ b. Hâlid'in kimlik tespiti yapılmıştır.

2. Kimlik Tespitinin Nasıl Yapılacağı

Tarafların kimlik tespitlerinin yapılmasında nelerin belirtilmesi gerektiği hususunda da pek çok görüş vardır. Tarafların isimleri, babalarının dedelerinin isimleri, lakapları, künyeleri, meslekleri, fiziki görünüşleri, kabilelerinin adları, oturdukları şehrin, mahallenin adlarından hangilerinin belirtilmesi gerektiği konusunda şürût uzmanları arasında ihtilaf vardır. İhtilafın kaynağında kullanılan ifadelerin tarafların tanınmasını sağlayıp sağlamadığı, kimlik tespitinde yeterli olup olmadığı hususundaki farklı değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmelerin ortak noktasının tarafların kimliklerinin doğru olarak tespit edilmesi ve tarafları diğer insanlardan ayırt edecek oranda tarafların kimliklerinin belirgin kılınması olduğu söylenebilir.

a. İsim ve Baba Adı

Tarafların kimlik tespitlerinde adlarının ve baba adlarının zikredilmesinin gerekliliği konusunda çok fazla bir tartışma söz konusu değildir. Bazı şürût uzmanları kendi adı ve baba adının zikredilmesinin yeterli olduğunu ifade ederken bazıları ise ek bazı unsurların da zikredilmesi gerektiği görüşündedirler.

Ebu Yusuf'a göre kişinin kendi adının ve babasının adının belirtilmesi onun tanınması için yeterlidir. Dedesinin adını yazmak şart değildir. Nitekim ona göre hâkim dede adı zikredilmeden yapılan kimlik tespitine göre hüküm verirse verdiği bu hüküm geçerlidir. Ebu Yusuf bu görüşüne delil olarak Hudeybiye Anlaşması'nı gösterir. Zira bu anlaşmada tarafların kimlik tespiti "*Bu, Muhammed b. Abdillâh ile Sehl b. Amr'ın Mekke halkı adına yaptığı anlaşmadır*" şeklinde kendi adı ve baba adı yazılarak yapılmıştır.³¹

b. Dede Adı

Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre, kişinin tam olarak tanın-

---

31 Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Kahire: Matbaatü's-Saade, t.y.), XXX, s. 169; Burhaneddin Ömer b. Mâze el-Buhârî, *Muhtu'l-Burhânî*, thk. Nuaym Eşref Nur Ahmed, (el-Meclisu'l-İlmî 2000), XXI, s. 371.

ması için kendi adı ve babasının adının yanında dedesinin adının da belirtilmesi gerekir. Bu görüşlerine dayanak olarak Hz. Peygamberin köle satışı belgesinde müşterinin kimliğinin “*Adda b. Halid b. Hevze*” şeklinde dedesinin adıyla beraber zikredilmesini delil gösterirler.³²

İbnü'l-Arabî; kişinin adı, baba adı ve tanınmasını sağlayana kadar ve ihtiyaç duyulduğunda diğer kimselerle benzerliği ortadan kaldıracak düzeyde dedelerinin adının zikredileceğini belirtir.³³

c. Kabîle veya Memleket Adının Zikredilmesi

et-Tahâvî ihtiyaten baba ve dede adıyla beraber kabîle adının da zikredilmesi gerektiğini belirtir.³⁴ el-Îmâdî ise kimlik tespitinde kabîleyi ve aşîreti zikretmenin dedeyi zikretmek ile eşdeğer olduğunu belirtir. Ancak “*Temimli falan oğlu falan*” şeklindeki tanımlama özel bir aşîrete nispet edilmedikçe yeterli değildir. Zira çok sayıda üyesi olan bir topluluğa nispet etmekle tam bir tanımlama yapılmış olmaz. Fergana, Semerkand, Buhara vb. yerlere nisbetle Fergânî, Semerkandî, Buhârî denmesi genel, Özkent vb. yerlere nisbetle Özcendî denmesi ise özel tanımlamadır. Aynı şekilde büyük bir mahalleye nispet genel, küçük bir sokağa nispet ise özel tanımlamadır.³⁵

el-Îmâdî, Hassaf'ın *Edebü'l-Kâdî* adlı eserinden naklen konuyla ilgili şöyle söyler: “*Eğer ismi, babasının ismi ve en alt kabîlesi zikredilirse ve kabîlede kendisiyle karışacak kimse yoksa bu tanımlama da yeterlidir. Ancak üst kabîle zikredilir ve aynı isim ve baba ismiyle başkaları da varsa bu yeterli değildir bu durumda lakabı gibi başka ayırt edici bir şeyin zikredilmesi gerekir.*”³⁶

d. Meslek

el-Hassâf'ın, (ö. 261/875) *Edebü'l-Kâdî* adlı eserinde konuyla ilgili şöyle denir: “*İsmi, babasının ismini ve mesleğini zikretmek tanımlama için yeterli değildir. Ancak “Filan oğlu filan halîfe” örneğinde olduğu gibi*

32 Serahsî, *el-Mebsût*, XXX, s. 169; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 371.

33 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 96.

34 Tahâvî, *Kitâbü's-Şürûti's-Sağîr*, s.7.

35 Îmâdî, *Çureru's-Şürûti*, vr.12a.

36 Îmâdî, *Çureru's-Şürûti*, vr.11b.

mesleğinde ona ortak yoksa bu durumda yeterli olur.”³⁷

Tahâvî, Ebû Hanîfe'nin mesleklerin değişme ihtimâli bulunması nedeniyle kimlik tespitinde dikkate alınmayacağı görüşünde olduğunu belirtir. Ancak Tahâvî mükâteplik özelliğinin özgürlüğe kavuşmakla değişme ihtimali bulunmasına rağmen mükâtep için “*falânın mükâtebi*” şeklinde yazılmasını örnek vererek mesleğin de yazılabileceğini belirtir. Serahsî ise Tahâvî'nin örneğinin konuya uygun olmadığını, Ebû Hanîfe'nin, kimlik tespitinin isim ve neseb zikredilerek yapıldığını, mesleklerin kimlik tespitinde kullanılmadığını kastettiğini belirtir.³⁸

e. Künye

Kimlik tespitinde yardımcı olarak kullanılan unsurlardan biri de künyenin zikredilmesidir. Genellikle künyeler isim ve baba ismine ek olarak zikredilirler. Ancak eğer “*Ebû Hanîfe*” örneğinde olduğu gibi künye kimlik tespiti için tek başına yeterli ise ek olarak başka bir tanımlamaya ihtiyaç yoktur.³⁹

f. Sîmâ (Dış Görünüş)

el-Muhît'te dış görünüşün tanımlanmasının, kimlik tespitinin ana unsurlarından olmadığı belirtilir. Zira dış görünüşleri itibâriyle insanlar birbirlerine benzeyebilirler. Ancak tanınmayı arttırdığı için fizikî özelliklerin yazılmasının kimlik tespitine yardımcı olacağı belirtilir.⁴⁰

Nitekim şürût eserlerinde tarafların fizikî özelliklerinin nasıl tanımlanacağını ve isimlendirileceğini konu edinen “*hulâ/hilâ*”⁴¹ ve akdin konusunu oluşturan hayvanların fiziksel özelliklerinin ve bu özelliklere göre yapılan isimlendirmelerin konu edildiği “*şiyât*”⁴² bölümleri yer alır.⁴³

37 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.11b.

38 Serahsî, *el-Mebsût*, XXX, s. 170.

39 Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 372.

40 Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 371-372.

41 Hulâ/hilâ (حلي) lafızları, “yaratılış, sûret, vasıf” anlamlarına gelen “hilye (حليّة)” kelimesinin çoğul halleridir.

42 Şiyât (شيات) lafzı “renk, benek, nişan, alamet” anlamlarına gelen “şiyet (شيتة)” kelimesinin çoğuludur.

43 Bkz, İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.11b; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 230.

g. Köle ve Âzâd Edilmiş Kimselerin Kimliğinin Yazılması

Taraflardan biri âzâd edilmiş bir köle ise düzenlenen belgede bu belirtilir. Âzâdli olan kişinin kimliği şöyle yazılır: “*Filanın oğlu filanın âzâdlısı Hintli filan*”. Eğer âzâd eden de âzâdli ise “*filan oğlu filan emirin âzâdlısı filan Türk’ün âzâdlısı filan Türk*” şeklinde yazılır.⁴⁴

Belgede tarafların kimliği zikredilirken “kölesi, cariyesi” gibi ifâdelerin kullanılıp kullanılmayacağı konusunda ihtilâf vardır. Bazı âlimlere göre “*Kölenin yemeği, içeceği ve güç yetiremeyeceği işle sorumlu tutmama efendiye âittir*”⁴⁵ hadisinden hareketle bu ifâdeleri kullanmak câizdir. Bazı âlimlere göre ise Hz. Peygamber’in “*Hepiniz Allâh’ın kullarısınız sizden biri kölesi için ‘kölem’ ve ‘cariyem’ ifâdesini kullanmasın ‘oğlum’, ‘kızım’ ifâdesini kullansın*”⁴⁶ hadisinde belirtildiği gibi bu ifâdeleri kullanmak câiz değildir.

İmâdî, “köle” ve “câriye” ifâdelerinin kullanılmamasını belirten hadisin bu ifâdelerin büyülenme ve övünme maksadıyla söylenmesi anlamında olduğunu, bunun dışındaki amaçlarla bu ifâdeleri kullanmakta bir mahsur olmadığını belirtir.⁴⁷

Necmeddin en-Nesefî *el-Fâik* adlı eserinde kimlik tespitinde zikredilmesi gerekli hususlarla ilgili şöyle söyler: “*‘Filan’ sözü ismin zikredilmesini ifâde eder. Eğer taraflardan biri künyesi ile tanınıyorsa künyesiyle beraber yazılır. Eğer saygın bir kişi ise saygınlık ifâdesi ‘şeyh filan’ veya ‘üstat filan’ gibi isminden önce zikredilir. Eğer lakabı varsa ‘el-kadî’, ‘el-İmâm filan oğlu filan’ gibi isminden önce zikredilir. Babası künyesi ile beraber isimlendirilse bile dede adı yine de zikredilir. ‘el-Fulânî’ lafzı ‘et-Temimî’ gibi kabîlesine; ‘el-Fadlî’, ‘el-Leysî’ gibi tanınmış dedesine; ‘es-Semerkindî’ gibi memleketine veya ‘es-Sakızcî’ gibi köyüne nispeti ifâde eder.*”⁴⁸

Yazılı belgede kimlik tespitinin yazılmasının gâyesi muamelenin taraflarının diğer kimselerden ayırt edilebilmesi onlarla karıştırılmamasıdır. Bu nedenle yukarıdaki ifâdelerden anlaşılacağı üzere tarafların kimlik

44 Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 372.

45 Müslim, Eymân, 41, “لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ وَكِسْوَتُهُ وَلَا يَكْلَفُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا يُطِيقُ” :6044”.

46 Müslim, Elfâz mine'l-Edeb, 13, “لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ عَبْدِي وَأُمَّتِي. كُلُّكُمْ عِبِيدُ اللَّهِ وَكُلُّ نِسَائِكُمْ إِمَاءُ اللَّهِ وَلَكِنْ لِيُقَالْ غُلَامِي وَجَارِيَّتِي وَقَتَاتِي” :1106

47 İmâdî, *Ğureru’s-Şürûat*, vr.12a.

48 İmâdî, *Ğureru’s-Şürûat*, vr.12a.

tespitinde kişilerin tanınırlık özelliklerine göre farklı kimlik tespiti ifâdeleri kullanılmıştır.

Kimlik tespiti “*Ebû Hanîfe*” örneğinde olduğu gibi çocuğa nispetle veya “*İbn Ebî Leylâ*” da olduğu gibi babaya nispetle veya “*eş-Şâfi*” de olduğu gibi ataya nispetle künye zikredilerek veya “*Şureyh*” ve “*Atâ*” da olduğu gibi sadece isim zikredilerek gerçekleştirilebilir. İsmiyle ve dedesinin ismiyle tanınamayan kişi efendisinin adıyla, işinin, dükkânının, fizikî özelliklerinin zikredilmesi ile tanınabilir. Nitekim Hz. Peygamber köle satışını konu alan işlemde kendi kimliğiyle ilgili herhangi bir karışıklık olmaması nedeniyle kendisini “*Allâh’ın Resûlü Muhammed*” şeklinde nesebini zikretmeden, satıcıyı ise “*Addâ b. Hâlid b. Hevze*” şeklinde dede adını da zikrederek yazdırdı. Yine Hz. Peygamber’in, Ukeydir b. Abdilmelik’e gönderdiği mektupta “*Bu, Resûlullâh Muhammed’in Ukeydir’e mektubudur*”⁴⁹ yazdığı gibi sadece ismini zikretmekle yetindiği durumlar da mevcuttur.

h. Tarafların Ehliyetlerinin Tespiti

Hukûkî tasarrufun taraflarının söz konusu tasarrufa ehil olup olmadıklarının tespiti belgeyi düzenleyen uzmanın öncelikle tespit edeceği hususlardandır. Akdin taraflarının hürriyet, akıl, rüşet ve tasarruf açısından ehil olup olmadıkları öncelikle tespit edilir. Daha sonra tasarruf konusu üzerinde satıcının mülkiyet ve tasarruf hakkının bulunup bulunmadığı tespit edilir. Ehliyetin varlığı sâbit olduktan sonra belge düzenlenir ve ehliyetin varlığı çok kısa olarak birkaç kelimeyle belgeye yazılır.⁵⁰

C. İŞLEMİN TÜRÜNÜN VE KONUSUNUN TESPİTİ

1. İşlemin Türünün Tespiti

Düzenlenecek belgede giriş cümlesinden hemen sonra işlemin türü zikredilir.⁵¹ İşlemin türünün tespiti ifâdesiyle kastedilen yapılması düşünülen hukûkî tasarrufun satım akdi, vekâlet akdi, hîbe, vakıf vb. şekilde çeşidinin belirtilmesidir.⁵² Belgede tasarrufun çeşidi tartışmaya neden ol-

49 Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye* (Beyrut, Dâru’n-Nefâis, 1987), s. 294.

50 Cum’a Mahmûd Zerîkî, *et-Tevsîkû’l-Akârî fî’s-Şerîati’l-İslâmiyye*, (Trablus: el-Münşee-tü’l-Amme, 1985/1394), s.119-120.

51 İmâdî, *Çururu’s-Şürûât*, vr.8b.

52 Zerîkî, *et-Tevsîkû’l-Akârî*, s.120.

mayacak açıklıkta belirtilir.⁵³

2. İşlemin Konusunun Tespiti

İşlemin konusu, belirtilen hukûkî tasarrufun üzerinde cereyan ettiği nesne, menfaat, fiil vb. verilen isimdir. Örneğin bir ev satışı işlemi ev, akdin konusunu teşkil eder. Düzenlenecek olan belgede sırasıyla giriş cümlesi, akdin türü ve akdin tarafları zikredildikten sonra akdin konusu zikredilir. Akdin konusu menkul veya gayr-ı menkul mal olabileceği gibi menfaat de olabilir.

İşlemin konusunun tespiti akit türüne ve akdin konusuna göre farklılık arz ettiği için burada tüm işlemlerde ortak olan hususlara kısaca değinmekle yetineceğiz.

Tasarruf konusunun tespitinde onun vasıfları, miktarı, cinsi, özellikleri, kusurları ve akde dâhil olan ve olmayan kısımları zikredilir. Tasarruf konusu gayr-ı menkul ise bunlara ek olarak konumu, sınırları, irtifak hakları, eklentileri, eklentilerinin sayısı, kullanımı ve vasıfları zikredilir.⁵⁴

Ayrıca işlemin konusunu tespitten sonra, işlemin diğer tarafının zikredilen söz konusu özelliklerden haberdâr olduğu, bunları kontrol ettiği varsa kusurlarından haberdâr olduğu ve bunlardan râzı olduğu, işleme konu olan şey teslimi gereken bir şey ise bunun teslim alındığı belgeye kaydedilir.⁵⁵

D. BEDELİN TESPİTİ

Bedelli işlemlerde ğarar ve belirsizliği önleyecek şekilde bedelin zikredilmesi gerekir. Bedelin türünü, birimini, miktarını tartışmaya mahal vermeyecek açıklıkta tespit etmek gerekir.⁵⁶ Bedelin nakit para olması veya misli mal olmasına göre bedelle ilgili yapılması gerekli açıklamalar değişiklik gösterir.

53 Şeyh, *et-Tevsîk*, s. 174.

54 Zerîkî, *et-Tevsîkü'l-Akârî*, s.120.

55 Zerîkî, *et-Tevsîkü'l-Akârî*, s.120.

56 Zerîkî, *et-Tevsîkü'l-Akârî*, s.123.

1. Bedelin Türünün ve Özelliklerinin Tespiti

a. Bedelin Nakit Para Olması

Eğer hukûkî işlemin gerçekleştiği bölgede tedâvülde tek bir para birimi varsa paranın niteliğini ve ağırlığını belirtmeye gerek yoktur, miktarı zikretmek yeterlidir işlem söz konusu bölgenin para birimine göre gerçekleşir. Ancak aynı bölgede birden fazla para birimi tedâvülde ise “*fa-lanca para birimiyle*” şeklinde para birimini belirtmek gereklidir.⁵⁷

b. Bedelin tartılabilir olması

(i) Dirhem (Gümüş Para): Öncelikle dirhem saf olup olmadığı, saf değilse karışımın oranları “*saf veya bakır-kurşun karışık saf olmayan gümüşten şu tür dirhem*” şeklinde yazılır. Sonra yeni, eski veya vasat şeklinde niteliği yazılır, daha sonra “*yedilik ölçüye göre (yani 10 tanesi 7 miskal olan) şu kadar dirhem*” şeklinde miktarı zikredilir. Son olarak basıldığı yer “*Harezm Cürcaniyye’si veya falan şehrin sikkesi olarak basılmış*” şeklinde belirtilir.⁵⁸

(ii) Dinar (Altın Para): “*Kırılmış veya sahih veya yeni veya eski veya vasat, Mekke veya Harezm veya Hindistan miskali ile tartılmış, şu kadar Buhara veya Herat dinari*” şeklinde dirhemde olduğu gibi niteliği, ağırlığı ve basılma yeri yazılır.

(iii) Saf Altın veya Gümüş: Bedelin altın veya gümüş olduğu, çeşidi, niteliği ve ağırlığı muhakkak yazılır. Ancak dirhem ve dinar ismi zikredilmez. Çünkü bu isimler basılmış olanlar için kullanılır.

(iv) Pamuk, Zâferân, Demir gibi Diğer Tartılan Şeyler: Bedel bu tür şeylerden ise cinsi, çeşidi, sıfatı ve miktarı yazılır.

c. Bedelin Ölçülebilir Olması

Ölçülebilir şeylerde, cins, tür, nitelik ve miktar zikredilir. Ağırlık zikredilmez zira bunlar nassla ölçülebilen şeyler olarak tespit edilmişlerdir.

İmâm Muhammed’e göre tartılabilir şeyler ölçüyle, ölçülebilir şeyler tartıyla teslim edilirse bu câizdir; Tahâvî’ye göre ise câiz değildir. İhtilâfî önlemek için ihtiyâten ölçü zikredilir. Eğer bedel vâdeli ise vâdesinin

57 Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 382.

58 İmâdî, *Ğureru’s-Şürût*, vr.14b-15a; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 380.

ve ödeme yerinin zikredilmesi gerekir.⁵⁹

d. Bedelin Uzunluk Birimiyle Ölçülebilir Olması

Bedelin kumaş vb. uzunluk birimi ile ölçülen bir şey olması durumunda cinsinin, çeşidinin, niteliğinin, uzunluğunun, genişliğinin, uzunluk ölçüsü biriminin, vadesinin, taşıma gerektiren miktarda ise ödeme yerinin belirlenmesi gerekir.

e. Bedelin Hayvan veya Ticâret Malı Olması

Hayvan ve ticâret mallarının vâdeli bedel olması aslen câiz değildir ve zimmette borç olarak sâbit olmaz; bunlar aynî olarak bedel olurlar. Bedelin aynî olduğu durumlarda onun karşı tarafa gösterilmesi esastır. Zira akit meclisinde bulunan ve aynî olan bir şeyin bildirimini göstererek olur. Yazıda zikredilirken sıfatları zikredilir ve “*akit meclisinde bulunan ve kendisi gösterilmiş olan*” şeklinde belgeye yazılır.

f. Bedelin ev veya arazi olması

Ev ve arazinin bedel olarak tespiti tıpkı satım konusu olduğunda yapıldığı gibi sınırlarının ve haklarının zikredilmesi ile olur.

g. Bedelin mehir olması

Muamelede bedel olarak kadının hak ettiği mehir belirlenmiş ise bu belgede zikredilir. Örneğin kadının kocasından satın aldığı evin bedeli mehir olarak tespit edilmişse, satış sözleşmesinde bedelin zikredilmesinden önce, ev satışında belirtilmesi gerekli şeyler zikredilir ardından “*ta- rafların söz konusu satışın bedelinin tamamı ile nikah akdinde zikredilen mehrin tamamını takas ettikleri, kocanın eşini evin bedelinden, karının ise kocasını mehirden ibrâ ettiği*” şeklinde bedel ifâde edilir.⁶⁰

2. Bedelin Belgeye Yazılma Şekli

Bedel yazılırken değişiklik, ekleme ve çıkarma yapma ihtimâlleri dikkate alınarak ve bu tahrifâtları engelleyecek tarzda yazılması gerekir. Bu maksatla bedel hem yazı hem de rakamla yazılır.⁶¹ Ayrıca “*خمسة*”

59 Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhît*, XXI, s. 382.

60 İmâdî, *Çururu's-Şürûat*, vr.15b.

61 Zerîkî, *et-Tevsîkü'l-Akâf*, s.124.

عشر - خمسة وعشرين, سبعين - تسعين” gibi kolayca değiştirilme ihtimali olan ifâdelerin yazımlarında daha fazla özen gösterilir.⁶² Bu değişiklik ve tahrifât ihtimâlini ortadan kaldırmak üzere genellikle belgelerde bedelin miktarı zikredildikten sonra bedelin yarısı olan miktar da zikredilirdi. Bu şekilde muhtemel tahrîfat engellenmekte veya tespit edilebilmekteydi. Nitekim Hz. Peygamber de bunun gibi yanlış anlamaları engellemek üzere benzer bir üslup kullanmıştır. Bir hadisinde yüce Allâh’ın doksan dokuz ismini belirtmek üzere “إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدًا ، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ” (*Allah’ın doksan dokuz -yani yüzden bir eksik- ismi vardır, her kim onları sayarsa cennete girer*)⁶³ ifâdesini kullanmıştır.

3. Bedelin Teslim Edildiğinin ve Teslim Alındığının Belirtilmesi

Bedelin tespiti ve yazımı uygun şekilde yapıldıktan sonra bedelin taraflarca teslim edildiği ve teslim alındığı belirtilir. Bedeli ödeyecek tarafın cinsi, türü, miktarı belirtilen bedelin tamamını, belgede adı zikredilen karşı tarafa ödediği, onun da bedeli tam olarak teslim aldığı ve bedeli ödeyen tarafı bedelin teslimi konusunda ibrâ ettiği belgede açık olarak belirtilir.⁶⁴

E. İLÂVE UNSURLAR ve ŞARTLAR

Tüm belgelerde ortak olarak zikredilen ana unsurların yanında, işlemin niteliğinin belirtilmesi, işlemin konusunun görüldüğünün, tarafların ayrıldığı, derek (satış sonrası hak talebi) iddiâsının yazılması gibi hukûkî işlemin türüne ve konusuna göre ilâve olarak belirtilmesi gereken farklı unsurlar ve sözleşmeye eklenebilen şartlar söz konusudur.

F. BELGEYE ŞÂHİTLİK ETME

Yazılı belgelerin hukûken geçerliliğinin en önemli unsuru şâhitliktir. Şâhitlerin huzûrunda hazırlanmayan ve onların şahâdetlerini içermeyen belgeler mahkemede ispat vasıtası olarak kullanılamazlar.⁶⁵ Nitekim İmâdî’de bir belgenin şer’î açıdan geçerliliği için onda, içindekilere

62 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 97.

63 Buhârî, *Tevhîd*, 12.

64 İmâdî, *Çururu's-Şürût*, vr.16a; Zerîkî, *et-Tevsikü'l-Akârî*, s.124.

65 Atar, “Şürût ve Sicillât”, *DÎA*, XXXIX, s. 271.

şâhitlik yapan şâhitlerin varlığının şart olduğunu belirtir.⁶⁶ Hz. Peygamber'den aktarılan belge örneklerinde de şâhitler zikredilmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in, Temîm-i Dârî'ye yaptığı iktâ için hazırlanan belgede Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Muâviye b. Ebî Süfyân'ın şâhitlikleri vardır. Muâviye aynı zamanda belgeyi yazan kâtiptir.⁶⁷

1. Şâhitlerin Kimlik Tespiti

Diğer şâhitliklerde olduğu gibi, belgeye şâhitlik yapacak kişilerin öncelikli olarak kimlik tespitleri (isim, nesep, ikâmet vb.) ve tezkiyeleri yapılır. Açık kimlikleri ve tezkiyelerinin yapıldığı, tezkiye sonucu adaletlerinin tespit edildiği belgeye yazılır.⁶⁸ Müslüman, âkil-bâliğ, hür ve âdil olma vasıflarının yanında bazı âlimler belgeye şâhitlik için mürüvvet, uyanık olma ve konuyla ilgili bilgi sâhibi olma gibi bazı şartların da gerekli olduğunu belirtirler.⁶⁹ Şâhitlerin kimlik tespitinde zikredilmesi gerekli hususlar, tarafların kimlik tespitinde zikredilmesi gerekli hususlarla benzerdir. Bu hususlara yukarıda "tarafların kimlik tespiti" kısmında değinilmiştir.

2. Şâhitlikten Önce Bilinmesi Gerekenler

Belgeye şâhitlik edecek kimselerin öncelikle belgenin içeriği hakkında yeterli miktarda bilgi sâhibi olmaları gerekir.⁷⁰ Bunun için belgeyi okumaları veya belgenin içeriğinin anlayacakları dilden kendilerine okunması gerekir. Bu, muhtemel yanlışlıkların ve şâhitlik yapmanın câiz olmadığı durumların farkına varmayı sağlar. Hakkında bilgi sahibi olunmayan belgelere şâhitlik yapılmaz. Mühürlenmiş belgelerin içeriği bilmemeyeceği için bunlara da şâhitlik yapılmaz.⁷¹ Ayrıca şâhitlerin belgeyi okuduklarını ve anladıklarını ikrâr etmeleri ve bu durumun belgede zikredilmesi gerekir.⁷²

İbnü'l-Münâsif; belgeyi okuma ve içeriğini kavrama hususunda

66 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.7b.

67 Şeyh, *et-Tevsîk*, s.120.

68 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.8b.

69 Zerîkî, *et-Tevsîku'l-Akâf*, s.94.

70 Şeyh, *et-Tevsîk*, s.123.

71 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 324-325.

72 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.8b.

“âlim” ve “ammî”yi ayrı değerlendirir. Bunun âlim için zorunluluk olduğunu ancak ammî için böyle bir zorunluluk bulunmadığını belirtir.⁷³ Venşerîsî de belge türlerine göre içeriğin kavranması hususunu farklı değerlendirir ve içeriği kavranması gerekenler ve gerekmeyenler şeklinde tasnifte bulunur.⁷⁴

Şâhitlerin belgede yer alan hukûkî muamelenin taraflarını da herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak açıklıkta tanımaları gerekir.⁷⁵ Kimlik tespitlerinde yüzün görünmesi esas olduğundan yüzü örtülü bir kadın için şâhitliğin bu şekilde kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Bazı âlimler tarif üzere şâhitlik yapılabileceğini ifade ederler. Yüz görülmeden kimliği hakkında kesin bilgi edinilemeyeceğini, bu durumun duvar arkasında yer alan bir şeye şâhitlik gibi olduğunu belirten İmâdî, Zahrüddin el-Merğmâni ve Kâdîhân’dan naklen bu şâhitliğin geçerli olmayacağını söyler.⁷⁶

Şâhitlerin, tarafların niyetlerinin belgede belirtilen maksadın aksine olduğunu bildiğinde şâhitlik yapmaması gerekir. Ayrıca şâhitlerin, adâleti şüpheli olan şâhidin şâhitliği üzerine şâhitlik yapmaktan, tanıdığı bir başkasının bildirmesiyle gâip bir kişinin ölümü üzerine ve gâip bir kişi aleyhine yapılan hak iddiâsına şâhitlikten kaçınması gerekir.⁷⁷

Belgeye şâhitlik yapacak kişilerin belgenin fiziksel özelliklerini tanımaları dikkat edilmesi gerekli diğer bir husustur. Belgenin hangi cins kâğıda yazıldığı, ne tür mürekkeple yazıldığı, kaç satırdan oluştuğu gibi hususlar, belgede yapılması muhtemel değişiklik ve tahrifatı önleme adına önem arzeder.⁷⁸

3. Şâhitliğin Belgeye Yazım Şekli

Şâhitler, şâhitliklerini yazmadan önce, belgede yer alan ölçü ve miktarları kontrol eder, belgede herhangi bir sorun veya hata tespit ederse

---

73 Ebu Abdullah b. Asbağ Muhammed b. İsa b. Muhammed el-Ezdi el-Kurtubi İbnü'l-Münâsîf, *Tenbihü'l-Hükkâm ala Meâhizi'l-Ahkâm*; nşr. Abdülhafız Mansur, (Tunus: Dârü't-Türkî Li'n-Neşr, 1988), s.134.

74 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, 1/363.

75 Şeyh, *et-Tevsîk*, s.124; Zerîkî, *et-Tevsîku'l-Akârî*, s.126.

76 İmâdî, *Ğururu's-Şürût*, vr.13a.

77 Şeyh, *et-Tevsîk*, s.124-125.

78 Zerîkî, *et-Tevsîku'l-Akârî*, s.127.

düzeltilmesini talep ederler.⁷⁹ Belgenin son kelimelerini belirtir, belgede sonradan araya ilâve yapılabilecek boşluklar varsa bunları “*sübhânellâh*” veya “*elhamdülillâh*” gibi lafızlarla doldurur.⁸⁰ Şâhidin, sonradan gördüğünde kendisiyle yazıyı tanıyacağı bir alâmet ile şahâdetini yazması gerekir ve ekleme, çıkarma ve değiştirmeden emin olması gerekir.⁸¹

Belgenin tamamına veya bir bölümüne şâhitlik yapıldığında bunun belgede şahâdet lafızları yazılırken belirtilmesi gereklidir. Ayrıca belgenin başka bir nüshası yazıldığında nüshada şâhitliğin belgenin aslı üzerine yapıldığının zikredilmesi gerekir.⁸²

Şâhitliğin belgeye yazılmasında; şâhitlerin adlarının belgenin sonunda zikredildiği, şâhitlerin kimliğinin ve adâletinin sâbit olduğu belirtildikten sonra şâhitlerin belgeyi okudukları ve içeriğine vâkıf olduklarını beyân eden ikrârları, ardından kendilerinin ve tasarruflarının sıhhati belirtilir, şâhitliklerini engelleyecek bir kusurun bulunmadığı zikredilir. Son olarak ise tarih belirtilir.⁸³

İmâdî bir satış belgesinde şâhitliğin yazımını şu şekilde zikreder:

*Adları bu belgenin sonunda varolan, isimleri ve künyeleri ile zikredilecek olan, adâlet ve rüşt sahibi, sâlih kullardan şâhitler, taraflar için bunların tamamına şâhitlik yaptı. Belge, anladıkları dilden kendilerine okunduktan sonra onu onayladılar, iyice anladıklarını ikrâr ettiler, belgede olanları ilmen kuşattılar. Bu, her ikisinin sıhhatli, işlemlerinin tamamının geçerli olduğu, rızâlarıyla, isteyerek ve herhangi bir zorlama olmadan gerçekleşti. Her ikisinde veya ikisinden birinde hastalık veya ikrârın sıhhatine ve tasarrufun geçerliliğine engel olan herhangi bir kusur yoktur. Bunların tamamı şu yılın şu ayının dördüncü, beşinci vb. günü yazıldı.*⁸⁴

4. Belgedeki Yazıya Şâhitlik Etme

Şâhitlerin, belgeye şahâdetlerini hatırladıkları, belgeyi ve yazılarını tanıdıkları bir durumda belgeye şahâdetlerinin geçerliliği, üzerinde

79 Şeyh, *et-Tevsîk*, s.125,127.

80 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, 1/322-323; Zerîkî, *et-Tevsîku'l-Akârî*, s.126.

81 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.221b.

82 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, 1/320.

83 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.8b.

84 İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.8b.

ittifak edilen bir husustur. Şâhit ikrârı, ikrâr sahibini ve belgedeki yazısını hatırlar ancak ikrâr zamanını ve yerini hatırlamazsa şâhitlik yapması sahihtir. Yazısını tanır ancak şâhitliğini unutursa Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'in aksine Ebû Hanîfe'ye göre şâhitlik yapamaz. Bu konuda Ebû Hanîfe şöyle söyler: “Şâhitler ve kâdılar unuttuklarında yazıyla amel etmezler”. Kendi eli altında muhafaza ettiği yazısını hatırlar ancak şâhitliğini hatırlamazsa Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre şâhitliği geçerlidir. Ancak yazı davacıda ise bu şekilde şâhitlik yapması câiz değildir.⁸⁵

Kendi aleyhine kendi eliyle bir yazı yazar sonra da şâhitlere “*bu belgenin içeriği hususunda aleyhime şâhit olun*” derse bu câizdir. Ancak yazıyı başka biri yazar sonra da “*içeriği husûsunda benim aleyhime şâhitlik edin*” derse yazı şâhitlere okunana kadar şâhitlik câiz değildir. *Zâhîru'r-Rivâye*'de şu üç durumda şâhitliğin geçerli olduğu belirtilir; kendisi yazdıktan sonra yazıyı şâhitlere okuması, yazıyı başkasının yazması ve şâhitlere okuyup onların şâhit olmalarını talep etmesi, yazıyı kendisinin yazması içeriğini bilmesi ve şâhitlere “*içeriği husûsunda aleyhime şâhit olun*” demesi. Sahih olan görüş budur.⁸⁶

Kişinin kendi aleyhine yazdığı yazı her zaman bir ikrâr olarak kabul edilmez. Örneğin bir kimse diğer bir kimse üzerine borç iddiası için “*benim için bir yazı yazdı ancak şimdi kendi yazısı olduğunu inkâr ediyor*” dese, yazısını inkâr edene beyaz bir kâğıda yazması istenir. İki yazı arasında onların tek yazarın elinden çıktığını gösteren açık bir benzerlik olsa bile iddia konusu borç hakkında aleyhine hükmedilmez. Zira davalı “*bu benim yazımdır, ben yazdım ancak bu borç için değil*” derse onun sözü dikkate alınır dolayısıyla ona bir şey gerekmez.⁸⁷

G. BELGEYE TARİHİN YAZILMASI

Hukûkî işlemin yapıldığı zamanı belirli kılacağı, ortaya çıkabilecek karışıklık ve benzeşmeleri önleyeceği için belgeye tarih yazımı şürût ilminin en önemli unsurlarındandır. Bu nedenle belgeyi düzenleyen tarih yazımında dikkatli ve hassas olması gereklidir. Tarih belgeye gün, ay, yıl ve bazı işlemlerde saat olarak kaydedilir.

85 Kişinin kendi yazısına ve başkasının yazısına şahâdet etmesi konusunda tafsilat için bkz: Şeyh, *et-Tevsîk*, s.131-156.

86 İmâdî, *Ğureru's-Şürûat*, vr.221b.

87 İmâdî, *Ğureru's-Şürûat*, vr.221b.

Nüzhetül-Vesâik'te, tarihin hükmü önemli ölçüde değiştiren bir unsur olduğu, belgenin ana unsurlarının başında geldiği belirtilir. Ayrıca şâhitlerin de tarihi kaydetmelerinin gerekli olduğu ifade edilir. *el-Mebsût*'ta da tarihi zikretmekte fayda olduğu, İmâm Muhammed'in de belgenin sonunda tarihi zikrettiği ifade edilir.⁸⁸

İslâm'da belgelere tarih yazımı ilk olarak Hz. Ömer döneminde Şam'ın fethinden sonra divanların kurulmasıyla beraber ortaya çıkan ihtiyaç neticesi kullanılmaya başlanmıştır. Hicrî takvimin kabûlü ve kullanılmaya başlanması da aynı dönemdedir. Yapılan müzâkereler sonunda Hz. Peygamber'in hicret yılının başlangıç yılı, muharrem ayının yılın ilk ayı olması benimsenmiştir.⁸⁹

Tarih yazımında gecenin mi yoksa gündüzün mü esas alınacağı hususunda farklı görüşler⁹⁰ bulunmakla beraber şürût uzmanlarının çoğunluğu gecenin esas alınacağı görüşündedirler. Zira Arapların kullandığı takvim ay yılını esas alan hicrî takvimdir ve ay yılında dikkate alınan hilâl geceleyin gözlemlenir, bu itibarla da hicrî takvime göre geceler gündüzlardan önce gelir. Bu nedenle Arap tarihleri geceyi esas alır, güneş yılını kullanan diğer milletlerin tarihleri ise gündüzü esas alır.⁹¹

1. Günlerin Yazılışı

Belgeye tarih yazılırken günlerin nasıl yazılacağı hususunda farklı görüşler vardır. Bazı şürût uzmanları geçen gün sayısının yazılacağı, bazıları ise geçen ve kalan günlerden az olan günlerin sayısının yazılacağı görüşündedirler. Geçen ve kalan günler eşitse bu durumda da üç farklı görüş vardır günlerin geçe, kala veya her ikisinden dilediği ifade ile yazılması. Üçüncü görüş ise kalan günlerin yazılacağı görüşüdür.⁹²

Kalkaşendî belgeye tarih yazımında günlerin şu şekilde yazılacağını belirtir: İlk gün için "غرة شهر كذا" "مستهل شهر كذا" "ليلة خلت من شهر كذا" ifâdeleri kullanılır. 1. günden sonraki gün için "لليلتين خلتا من شهر كذا" ifâdesi kullanılır. 10. günden ay ortasına kadar olan günler için "لاحدى عشرة خلت أو مضت من شهر كذا" ifâdesi

88 İmâdî, *Çureru's-Şürût*, vr.17a.

89 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 250-253; Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, VI, s.241.

90 Farklı görüşler için bkz Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 259-265.

91 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, VI, s. 243.

92 Venşerîsî, *el-Menhecü'l-Fâik*, I, s. 254-255.

kullanılır. 15. gün için “لنصف شهر كذا” veya “لخمس عشرة ليلة خلت” ifâdesi kullanılır. 15. günden sonraki günlerin yazımı için iki yöntemden biri tercih edilebilir. İster “لسبع عشرة خلت أو مضت” şeklinde geçen günlerin sayısı yazılır; istenirse “لأربع عشر ليلة بقيت” şeklinde kalan günler yazılır. Ancak ay takviminde ayın kaç gün olacağı değişkenlik gösterdiği için geçen günlerin sayısının yazılması daha doğrudur.⁹³ Kalan günler yazıldığında ayın kaç gün olacağını kesin veya şüpheli olması dikkate alınmaz, tarih ay tam kabul edilerek yazılır.⁹⁴

Venşerisî, günleri belirten sayıların başındaki “ل” harfinin “بقي” ile kullanıldığında “قبل” “önce” anlamında, “خلا” ile kullanıldığında “بعد” “sonra” anlamında kullanıldığını ifâde eder.⁹⁵

İmâdî ise senetlere tarih yazılırken günün “dördüncü, beşinci, yirminci günde (في اليوم الثالث والرابع والخامس والعشرين)” şeklinde yazılacağını, ayın tam otuz gün olmayabileceği ihtimali nedeniyle diğer yazılarda olduğu gibi “ayın yarısı, kalan beş günü vb. (في المنتصف من الشهر أو الخمس بقين ونحو ذلك)” şekilde yazılamayacağını belirtir.⁹⁶

2. Ayların Yazılışı

Senede tarihin yazımında “ay” “شهر” kelimesinin ayın ismine eklenip eklenmeyeceği hususunda farklı görüşler vardır. Bazılarına göre Ramazan, Rebî’u’l-evvel ve Rebî’u’l-ahîr aylarına ilâve edilir, diğer aylara ilâve edilmez. Zira bu kelimeler tek başlarına ay ismi dışında da kullanılmaktadırlar. “Ramazan” Allâh’ın isimlerinden biridir, “Rebî” ise mevsimlerden birinin adıdır. Bunları belirli kılmak ve ay adı olarak kullanıldıklarını belirtmek üzere “ay” kelimesi ilâve edilir ve “Ramazan ayı”, “Rebî’u’l-evvel ayı” şeklinde kullanılır. Ancak ayın kastedildiği anlaşılan durumlarda ay kelimesi ilâve edilmeyebilir. Nitekim Hz. Peygamber’in “Ramazan geldiğinde rahmet kapıları açılır”⁹⁷ hadisinde Ramazan ayı “ay” kelimesi kullanılmadan ifâde edilmiştir. Diğer bir görüşe göre ise başka bir şeye delâlet etme ihtimâli olan tüm ay isimleri için ay kelimesi ilâve edilebilir.⁹⁸

93 Kalkaşendî, *Subhu’l-A’sâ*, VI, s. 243.

94 İmâdî, *Ğureru’s-Şürût*, vr.17a.

95 Venşerisî, *el-Menhecü’l-Fâik*, I, s. 257.

96 İmâdî, *Ğureru’s-Şürût*, vr.17a.

97 Buhârî, *Savm*, 5.

98 Venşerisî, *el-Menhecü’l-Fâik*, I, s. 280-282.

İmâdî ise ayların “*Receb’in*”, “*Şaban’ın*” vb. (من رجب ومن شعبان) şeklinde yazılacağını, “*ramazan ayı*”, “*rebî’u’l-evvel ayı*” vb. (شهر رمضان و شهر ربيع الأول) şeklinde yazılmayacağını belirtir. Ancak “*Allâh’ın ayı*”, “*recep*” veya “*mu-harrem ayı*” vb. (في شهر الله رجب أو شهر المحرم) yazılabilir.⁹⁹

“Cumâde’l-ûlâ” ve “Cumâde’l-âhir” dışındaki tüm aylar müzekker kabul edilir. Ebû Ubeyde el-Basrî (v. 208) “Safer” ayının da müennes olduğu görüşündedir. Ancak çoğunluk bu görüşe katılmaz. Günlerden de “Cuma” dışındaki tüm günler müzekker kabul edilir.¹⁰⁰

a. Ayın Başı, Ortası ve Sonu İçin Kullanılan İfadeler

Belgeye tarihin yazımında ayın başını, ortasını ve sonunu ifâde etmek üzere bazı kelimeler kullanılır. Bu kelimelerin ne anlama geldiklerinin bilinmesi belgenin doğru anlaşılması için gereklidir.

Ayın başlangıcını ifâde etmek üzere “العقب”, “المهل”, “الغرة”, “المفتتح” ve “الصدر” lafızları kullanılır. “المفتتح” lafzı özel olarak ayın ilk gününü ifâde etmek için kullanılır. “الغرة” lafzı ayın ilk üç gününü ifâde etmek için kullanılır. “المهل” lafzı için iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre ayın ilk gününü belirtir. İkinci görüşe göre ise ayın ilk üç günü için kullanılır. “العقب” lafzı da ayın ilk üç günü için kullanılır. “الصدر” lafzının hangi anlamda kullanıldığı ile ilgili birkaç görüş vardır. Ayın ilk üç günü, ayın ilk üçte biri ve ayın ilk yarısı anlamlarında kullanılır. Öne çıkan kullanım ayın ilk üçte biri yani ilk on günü anlamındaki kullanımdır.¹⁰¹

Ay ortasını ifâde etmek için “منتصف”, “وسط” ve “سواء” lafızları kullanılır. Bu lafızların tamamı sadece ay ortasını belirtmek için kullanılırlar.¹⁰² Ayın sonunu belirtmek için ise “منسلح”, “عقب” ve “سلح” lafızları kullanılır. “عقب” lafzının ayın başlangıcı anlamındaki “العقب” lafzıyla karışma ihtimalinden dolayı her ikisi için de kullanılmaması gerektiği görüşü de mevcuttur.¹⁰³

3. Yılın Yazılışı

Belgeye tarih yazılırken “يوم كذا من شهر كذا سنة كذا” şeklinde gün ve aydan sonra yıl yazılır. Yılın yazılmasında aynı anlama gelen iki lafız kullanılır. İs-

99 İmâdî, *Çururu’s-Şürût*, vr.17a.

100 Venşerîsî, *el-Menhecü’l-Fâik*, I, s. 283.

101 Venşerîsî, *el-Menhecü’l-Fâik*, I, s. 284-286.

102 Venşerîsî, *el-Menhecü’l-Fâik*, I, s. 286.

103 Venşerîsî, *el-Menhecü’l-Fâik*, I, s. 286-287.

lâm dünyasının doğu kısmında daha ziyâde “سنة” kelimesi batı kısmında ise “عام” ifâdesi daha çok kullanılmıştır. “سنة” lafzıyla yıl yazıldığında adet-madut ilişkisindeki kural nedeniyle müzekkerlik-müenneslik açısından zıddı gelmesi gerektiği için sayının ilk kısmındaki “müenneslik ta”sı yer almaz ve yıl şöyle yazılır “عام”. “سنة خمس وثمانمائة” lafzıyla yazıldığında ise yine aynı kural gereği sayı müennes olarak “عام خمسة وثمانمائة” şeklinde yazılır. İbn Râşid “سنة” lafzının değiştirme anlamındaki “سنة” lafzıyla karışma ihtimalinden dolayı “عام” lafzının kullanılmasının daha güzel olduğunu belirtir.¹⁰⁴

Tarih; yıl, ay ve günlerin bu özellikleri dikkate alınarak belgeye doğru şekilde yazılır.

4. Tarihin Gün veya Saat Olarak Yazılmasının Gerekli Olduğu Akitler

Boşama, köle ve hayvan satışı, ölüm tarihinin tespiti vb. işlemlerde tarih akdin hükmünü doğrudan etkileyeceği için tarihin gün olarak senede yazılması gereklidir. Aynı şekilde eğer akdin hükmünü belirlemede etkili ise söz konusu işlemin saatinin de senede yazılması gereklidir.¹⁰⁵

H. MÜHÜR- İMZÂ

Belgelere mühür basılması çok eskiden beri bilinen bir uygulamadır. Hz. Peygamber de düzenlediği belgelere mührünü bastırmıştır. Hz. Peygamber diğer devletlerin yöneticilerine İslâm’a davet mektupları göndereceği zaman kendisine mühürsüz mektupları dikkate almadıkları bildirildiğinde kendisi için üzerinde “*Muhammed Resûlullâh*” ifâdesi bulunan bir mühür yaptırmıştır.¹⁰⁶

Kâdılar ve belge düzenleyen kişilerin belgeleri mühürledikleri başkalarının yazılarını taklit etmesini engelleyen ayırt edici mühürleri vardı. Belge düzenleyenler genellikle mühürlerin üzerine âyet veya âyetlerden bazı ibâreleri yazdırırlardı. Örneğin Kayravan’da yer alan bazı sicillerin üzerindeki mühürde “وَمَثَّ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ” (Rabbinin kelimeleri doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işi-

104 Şeyh, *et-Tevsîk*, s. 229.

105 Venşerîsî, *el-Menhecû'l-Fâik*, I, s. 295-298.

106 Şeyh, *et-Tevsîk*, s.283.

tendir, hakkıyla bilendir.)¹⁰⁷ âyeti bulunmaktadır.¹⁰⁸

Belgenin güvenilirliğini temin için kullanılan diğer bir unsur da imzâdır. Belgenin düzenleyene âdiyetini gösteren ve onun delil kuvvetini arttıran imzâlar, genellikle duâ cümleleri ve edebî ifâdelerden oluşmaktaydı.¹⁰⁹ Her kâdının kendine özgü olarak tercih ettiği bu tür ifâdelerden oluşan bir imzâsı vardı ve bununla belgeyi tasdik ederdi.¹¹⁰ Bu imzâlar yer aldığı belgeye göre farklılık arzederdi. Semerkândi imzâları; sicillerin başına, evlilik belgelerine, atama yazılarına, hacr belgelerine ve iflas belgelerine yazılan imzâlar; referans belgelerinin başına yazılan imzâlar; sicil ve mühürlü kitâbü'l-hükmî¹¹¹ dışındaki hüccetlerin sonuna yazılan imzâlar; sicillerin sonuna yazılan imzâlar; mühürlü kitâbü'l-hükmî'lerin başına ve sonuna yazılan imzâlar ve vekâletlerin sonuna yazılan imzâlar olmak üzere altı kısma ayırır ve her çeşit için örnekler verir.¹¹²

Sonuç

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ve giderek yaygınlaşarak kullanılan yazılı belgeler, İslam yargılama hukuku teorisinde taklit ve tahrif edilebileceği düşüncesiyle yardımcı ispat vasıtalarından kabul edilmiş, yazılı belgelerin geçerliliği ve aslî ispat vasıtası olarak kullanılabilmesi için ikrar ve şahitlikle desteklenmesi şart koşulmuştur.

Hicri II. yüzyıldan itibaren şer'î açıdan geçerli ve yargı önünde ispat gücüne sahip olacak şekilde belgelerin nasıl yazılacağı ile ilgili kurallar tespit edilmeye başlanmıştır. Bu kuralların tespitinde fıkıh ve edebiyat (*inşa*) ilimleri dikkate alınmıştır. Üslup ve içerik açısından uygulama birliğini sağlamak, hazırlanan belgelerin İslam dünyasının farklı mezhep görüşleriyle amel edilen farklı coğrafyalarında geçerliliğini temin maksadıyla, belgeler tanzim edilirken mümkün olduğunca tüm mezhepler tarafından geçerli kabul edilecek formatta hazırlanmaya çalışılmıştır.

107 En'âm, 6/115.

108 Zerîkî, *et-Tevsîkû'l-Akârî*, s.129.

109 İmza olarak kullanılan ifâdeler ve imzâ örnekleri için bkz; İmâdî, *Ğureru's-Şürût*, vr.172a-172b.

110 Kâsımî, *Nizamu'l-Hükm*, s. 435.

111 Kâdının başka bir bölgenin kâdisına veya yöneticisine yazdığı yazı, "*kitâbu'l-kâdi ile'l-kâdi*" ve "*hitâbu'l-kâdi*" olarak da isimlendirilir.

112 Ebu Nasr Ahmed b. Muhammed Hanefi es-Semerkandî, *Kitâbu Rusûmi'l-Kudât*, thk. Muhammed Câsim el-Hadîsî. (Bağdad: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1985), s.48-52.

Belgelerin güvenilirliğini arttırmak, tahrifat ve değişikliği engellemek üzere belgelerde son derece belîğ bir üslupla kendine özgü bir dil (yazım formülleri) geliştirilmiştir. Hukuki muameleleri kayıt altına almak üzere hazırlanan senetlerde, hukuki işlemin taraflarının kimlik tespitleri, hukuki işlemin tür, konu, içerik ve işlem tarihi, bedelli işlemlerde bedel ile belgelerin geçerliliğini sağlayan temel unsur olarak şahitlik tartışma ve nizaları önleyecek açıklıkta belgeye yazılmış, imza ve mühür ile senedin güvenilirliği arttırılmıştır.

Kaynakça

Atar, Fahrettin, “Şürût ve Sicillât”, *DİA*, XXXIX, s. 270-273.

Berkin, Necmeddin M., “İspat Hukukunda Senet Delili ve Yazılı Şekil” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (İstanbul, 1946), c. XII, sayı 4, s.1177-1192.

Burhâneddîn el-Buhârî, Burhaneddin Ömer b. Mâze (ö.616), *Muhîtu'l-Burhânî*, thk. Nuaym Eşref Nur Ahmed, (el-Meclisu'l-İlmî 2000).

Deliduman, Seyithan, “Medeni Usul Hukukunda Senet ve Senetlerle Yazılı Şekil Arasındaki İlişki” *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Erzurum, 2000), c. IV, sayı 1-2, s. 413-434.

Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye* (Beyrut, Dârü'n-Nefâis, 1987).

İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefa Burhaneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed 799/1397, *Tebşiratü'l-Hükkâm fî Usûli'l-Akziye ve Menâhici'l-Ahkâm*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1883). Birlikte: Kinânî, Ebü'l-Kâsım b. Selmun, *el-İkdü'l-Munazzam*. (Bulak 1301 baskısından ofsettir.)

İbnü'l-Münâsıf, Ebu Abdullah b. Asbağ Muhammed b. İsa b. Muhammed el-Ezdi el-Kurtubi, 620/1223, *Tenbîhü'l-Hükkâm alâ Meahizi'l-Ahkâm*; nşr. Abdülhafız Mansur. (Tunus: Dârü't-Türki Li'n-Neşr, 1988).

İmâdî, Celaledin b. Muhammed el-Hanefi, *Ğurerü's-Şürût ve Dürrü's-Sümût*, (yazma), Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 1040.

Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed, *Subhu'l-Aşâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ*; şerh ve tahkik Muhammed Hüseyin Şemseddin. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987).

Kâsımî, Zafir, *Nizâmu'l-Hükm fi's-Şeri'âti ve't-Târîhi'l-İslâmî*, (3.Ba-
sım, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1987).

Kaya, Süleyman, "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuala-
rı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, c.3, sayı:5, 379-416.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed
1382/1962; *et-Terâtibü'l-İdâriyye: Hazreti Peygamber'in Yönetiminde Sos-
yal Hayat ve Kurumlar*, trc. Ahmet Özel. (İstanbul: İz Yayıncılık, 1991).

Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdülvehhab b. Muhammed
733/1333, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*; tahkik Muhammed Ebü'l-Fazl
İbrâhim. (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1975).

Özaydın, Abdülkerim, "Menşûr", *DİA*, XXIX, 48-149.

Saylan, Şenol, "İslam Hukukunda Belge Tanzimi: İlm-i Şürût (Bel-
geleme İlmî)", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (İstanbul, 21-22
Aralık 2012), s.373-384.

Semerkindî, Ebu Nasr Ahmed b. Muhammed Hanefi, *Kitâbu Rusû-
mil-Kudât*; thk. Muhammed Casim el-Hadisi. (Bağdad: Vizaretü's-Sekâfe
ve'l-İ'lam, 1985).

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl
483/1090; *el-Mebsût*, "Kitabu's-şürût", c. XXX, (Kahire: Matbaatü's-Saade,
t.y.).

Şeyh, Abdüllatif Ahmed, *et-Tevsîk ledâ Fukahâi'l-Mezhebi'l-Mâlikî
bi-İfrîkiyye ve'l-Endelüs mine'l-Fethi'l-İslâmî ile'l-Karni'r-Râbi' Aşer el-Hic-
rî*, (Ebû Zabî: el-Mecmaü's-Sekafi, 2004/1425).

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v.321/933), *Kitabü's-Şurû-
ti'l-Kebîr ve's-Şurûti's-Sağîr ve's-Şurûti'l-Evsat*.

Tarablusî, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Halil, *Muinü'l-Hükkâm fî mâ
Yetereddedu Beyne'l-Hasmeyn mine'l-Ahkâm* (2. bs. Kahire: Mustafa el-Ba-
bi el-Halebî, 1973). Birlikte: İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velid Lisanüddin Ahmed
b. Muhammed b. Muhammed Sekafi Halebî, *Lisanü'l-Hükkâm fî Ma'rife-
ti'l-Ahkâm*.

Venşerîsî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Abdülvahid, (914/1508)
*el-Menhecü'l-Fâik ve'l-Menhelü'r-Râik ve'l- Ma'ne'l-Lâik bi-Âdâbi'l-Müves-
sik ve Ahkâmi'l-Vesâik*; dirase ve tahkik Abdurrahman Hamud b. Abdur-

Şenol Saylan

rahman el-Atram. (Dubai, Dârü'l-Buhus li'd-Dirasati'l-İslâmiyye ve İh-yai't-Türas, 2005/1426).

Zerîkî, Cum'a Mahmûd. *et-Tevsîkü'l-Akârî fî's-Şerâti'l-İslâmiyye*, (Trablus, el-Münşetü'l-Amme, 1985/1394).